

معیارهای شناخت اصحاب مشئمه با تکیه بر سوره واقعه و بلد

رقیه امیری^۱

چکیده

اصحاب مشئمه در قرآن کریم به گروهی از افراد اطلاق می‌شوند که شوم و نامیمونند. این اصطلاح به طور خاص در سوره‌های مختلف قرآن به کار رفته اما در سوره‌های «واقعه» و «بلد»، معیارهای شناخت اصحاب مشئمه به وضوح بیان شده است. مقاله حاضر با هدف تبیین معیارهای شناخت اصحاب مشئمه با تکیه بر سوره واقعه و بلد به روش توصیفی-تحلیلی و با ابزار کتابخانه‌ای به رشته تحریر در آمده است. مهم‌ترین نتایج تحقیق حاضر عبارتند از: اصحاب مشئمه در قرآن کریم به گروهی از افرادی اطلاق می‌شود که از طریق ارتکاب گناهان بزرگ و انکار آیات الهی به سوی عذاب و شقاوت سوق یافته‌اند. این واژه به معنای «یاران چپ» است که در روز قیامت نامه اعمالشان به دست چپشان داده می‌شود، اصحاب شمال نمادی از بدبختی و عدم موفقیت در زندگی دنیوی و اخروی است. قرآن در آیات مختلف سوره واقعه به معیارهای شناخت آنان مانند: «کور دلی»، «برخورداری از نعمت فراوان»، «اصرار بر گناهان کبیره»، «انکار معاد» و در سوره بلد به معیار شناخت دیگرای از آنان از جمله: «کفر به آیات خدا» پرداخته است.

کلیدواژه: اصحاب مشئمه، سوره بلد، سوره واقعه، معیارهای شناخت.

^۱. دانش آموخته سطح ۲، مدرسه علمیه فاطمیه کرمان (سلام الله علیها).

مقدمه

اصحاب مَشْئَمَه یا اصحاب شِمال اصطلاح قرآنی است که به گروهی اطلاق می‌شود که در آخرت، نامه عملشان را با دست چپ دریافت می‌کنند. «اصحاب المشئمه» بیانگر یک حقیقتی است و صرف نامگذاری نیست و برای تدبیری است که قرآن خودش دعوت به آن کرده و قطعاً حامل یک سلسله اسرار است. در عذاب و کیفر این گروه عذاب‌هایی دردناک و وحشتناک بیان شده است. آن‌ها در قیامت به شدت تشنه شده، از آبی سوزان می‌نوشند و در فضایی بسته به آتشی فراگیر و به باد سوزان و نفوذکننده در بدن گرفتار شده، غذایشان چرک و خون جهنمیان است. آن‌ها شکم خود را از درخت زقوم پر کرده، در قیامت از دوستی حمایتگر محروم‌اند.

پرداختن به معیارهای شناخت اصحاب مشئمه در قرآن نه تنها به ما کمک می‌کند تا از انحراف و گناه دوری کنیم، بلکه ما را به سمت تقوا، رحمت الهی و ایجاد جامعه‌ای سالم هدایت می‌کند. این موضوع اهمیت زیادی در زندگی فردی و اجتماعی ما دارد و می‌تواند به بهبود کیفیت زندگی و روابط انسانی کمک کند.

در این راستا بر محققین علوم دینی لازم است با کنکاشی در آیات قرآن کریم به عوامل این گونه عذاب‌ها واقف گردیده تا از آنها دوری بجویند. بر همین اساس تحقیق حاضر در صدد است عوامل کیفر اصحاب مَشْئَمَه را از منظر قرآن کریم مورد بررسی قرار دهد.

مقاله حاضر با هدف تبیین معیارهای شناخت اصحاب مشئمه با تکیه بر سوره واقعه و بلد پاسخگوی سوالات زیر است:

- معیارهای شناخت اصحاب مشئمه با تکیه بر سوره واقعه چیست؟
- معیارهای شناخت اصحاب مشئمه با تکیه بر سوره بلد چیست؟

در زمینه شناخت اصحاب مشئمه نوشتار متعددی در ضمن کتب تفسیری به رشته تحریر در آمده است از جمله:

کتاب «کیفیت قبض روح مقربین، اصحاب یمین و اصحاب شمال»؛ نوشته دائرة المعارف اسلامی طهور (۱۳۹۹) که نویسندگان در این کتاب این مطلب پرداخته اند، مردم در هنگام قبض روح به سه گروه تقسیم می‌گردند:

دسته اول مقربین هستند که از دنیا و آخرت عبور کرده و به مقام قرب پروردگار خود رسیده و در حرم امن و امان الهی آرمیده‌اند. جای آنها در بهشت نعیم است و غذای آنان روح و ریحان.

دسته دوم اصحاب یمین هستند که مانند مقربین نتوانسته‌اند به آن مدارج و معارج قرب فائز گردند ولی مردم صالح العمل و خوش کرداری بوده‌اند که عالم غرور نتوانسته است آنها را در کام ضلالت و گمراهی فرو برد و از ناحیه راست که کنایه از سعادت و نجات است دعوت شده‌اند.

دسته سوم اصحاب شمال هستند که از آنها تعبیر به مکذبین و ضالین شده است. آنها افرادی هستند که مست عالم غرور شده و عمر خود را به استکبار و خودستایی گذرانیده و از معنویات و حقائق به کنار افتاده، اوقات خود را به تکذیب انبیاء و اولیای خدا و تکذیب مبدأ و معاد و سرسری پنداشتن جهان هستی گذرانیده‌اند.

همچنین مقاله «ویژگیهای اصحاب یمین و اصحاب شمال از منظر قرآن»؛ نوشته بهزاد کاظمی (۱۴۰۰) که نویسنده در این تحقیق مردم را در قرآن کریم از نظر عاقبت به سه دسته تقسیم کرده است: دسته ای که قرآن آنها را اصحاب المیمنه یا اصحاب الیمین می‌نامد و دسته‌ای که آنها را اصحاب المشئمه یا اصحاب الشمال می‌نامد و دسته ای دیگر که آنها را سابقون می‌نامد. از این سه دسته، تنها دو دسته اهل سعادتند؛ یعنی سابقون و اصحاب یمین، البته با تفاوتی که میان این دو دسته وجود دارد. اما مقاله حاضر در صداست به معیارهای شناخت اصحاب مشئمه با تکیه بر سوره واقعه و بلد پردازد.

۱- مفهوم مَشْئَمَة

«مَشْئَمَة» از ماده «شَوَم» نقطه مقابل «مَیْمَنَة» از ماده «یَمَن» است که همان «اصحاب شمال» هستند «اصحاب شمال» به معنای یاران، دوستان، ملازمان و «شمال» به معنای چپ، مقابل

«یمین» به معنای راست است.^۱ برخی قائلند: ریشه لغوی شمال در مقابل یمین، عبری و از شمول است و در اصل به معنای جهت بیرونی جدای از شیء است و کار برد آن در مورد دست یا سمت چپ شیء، به اعتبار مجاورت آن‌ها با جهت بیرونی مذکور است و استعمال آن در جهت شمال مقابل جنوب به این لحاظ است که انسان به طور طبیعی رو به جهت مشرق قرار می‌گیرد؛ زیرا مشرق همواره معلوم است، در نتیجه شمال، سمت چپ وی قرار می‌گیرد.^۲

در اصطلاح قرآن کسانی‌اند که گمراه، تکذیب کننده و کافر بوده، در قیامت نامه عمل خود را با دست چپ دریافت می‌کنند؛ بنابراین مؤمنان گنه‌کاری که برهه‌ای در جهنم بسر برده سپس با شفاعت آزاد می‌شوند، در شمار اصحاب شمال نخواهند بود، گرچه برخی آنان را نیز از مراتب اصحاب شمال دانسته و ویژگی‌هایی را که در آیات برای اصحاب شمال بیان شده به غالب آنان که کافرنند مربوط دانسته‌اند.^۳

۲- معیارهای شناخت اصحاب مشئمه با تکیه بر سوره واقعه

اصحاب مشئمه در سوره واقعه به عنوان گروهی از انسان‌ها که در زندگی خود به اعمال ناپسند و گناه آلوده‌اند، توصیف می‌شوند. این افراد به دلیل کفر و عدم ایمان به خداوند و آیات الهی، در زمره کسانی قرار می‌گیرند که در روز قیامت با عذاب‌های سختی مواجه خواهند شد. معیارهای شناخت آنها در سوره واقعه عبارتند از:

۲-۱- ظالمان کوردل

قرآن کریم در سوره واقعه اصحاب شمال را به ظالمان معرفی نموده که بنا بر تفاسیر این گروه ظالم بر اثر ظلم کوردل شدند «وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُكَذِّبِينَ الضَّالِّينَ^۴»، بر اساس یک دیدگاه، کوردلی و عصیان، اولین مرحله است که در آن انسان «ظالم» نامیده می‌شود. سپس، توبه و بازگشت به خدا

^۱ . راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، ص ۴۶۴.

^۲ . مصطفوی، التحقيق، ج ۶، ص ۱۲۰.

^۳ . سبحانی، منشور جاوید، ج ۹، ص ۴۵۱.

^۴ . واقعه : ۹۲.

رخ می‌دهد و انسان به مقام «میان‌رو» می‌رسد. در نهایت، با تداوم توبه و افزایش مجاهدت، انسان به مقام قرب الهی و «پیشگامی در کارهای خیر» نائل می‌شود. دیدگاه دوم، ظالمان به دلیل کوردلی و غفلت از حقایق، اکثریت را تشکیل می‌دهند.^۱

مراد از کوری دل یا قلب این نیست که قلب صنوبری شکلی که در سینه جا دارد، حالت کوری پیدا می‌کند؛ چون این قلب تنها تلمبه‌ای برای گردش خون است. یکی از معانی قلب، عقل است و گاه به معنای روح هم آمده است، کوری عقل یا روح آن است که انسان از درک حقایق الهی عاجز و تحمل سخنان حق را نداشته و سخن حق در روح او اثر نداشته باشد و بر اثر گناهان بر روح و قلب او پرده جهل باشد.^۲

بر اساس احادیث ائمه معصومین (علیهم السلام)، کوردلی به معنای ناتوانی در دیدن حقایق و حقیقت‌هاست، به‌ویژه زمانی که انسان‌ها دچار غفلت، هوا و هوس و گمراهی می‌شوند. امام باقر(علیه السلام) می‌فرماید:

مَا مِنْ عَبْدٍ إِلَّا وَفِي قَلْبِهِ نُكْتَةٌ بَيَاضَاءُ فَإِذَا أَذْنَبَ ذَنْبًا خَرَجَ فِي النُّكْتَةِ نُكْتَةٌ سَوْدَاءُ فَإِنْ تَابَ ذَهَبَ ذَلِكَ السَّوَادُ وَإِنْ تَمَادَى فِي الذُّنُوبِ زَادَ ذَلِكَ السَّوَادُ حَتَّى يَغْطِيَ الْبَيَاضَ فَإِذَا غَطَّى الْبَيَاضَ لَمْ يَرْجِعْ صَاحِبُهُ إِلَى خَيْرٍ أَبَدًا وَهُوَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ - كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ^۳؛ هیچ بنده مؤمنی نیست، مگر این‌که در قلب او یک نقطه سفید و درخشنده‌ای است، هنگامی که گناهی از او سرزند، در میان آن منطقه سفید، فقط سیاهی پیدا می‌شود. اگر توبه کند، آن سیاهی برطرف می‌گردد و اگر به گناهان خود ادامه دهد، بر سیاهی افزوده می‌شود تا تمام سفیدی را بپوشاند و هنگامی که سفیدی پوشانده شد، دیگر صاحب چنین دلی هرگز به خیر و

^۱. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱۸، ص ۲۶۴.

^۲. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۱، ص ۸۷ و ۸۸.

^۳. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، ج ۲، ص ۲۰۹، ح ۲۰.

به سبب هوای نفس خویش به دینداری روی آورد و انگیزه اش تأویل و تقلید و تسلیم و تن دادن به گفته های پدران و نیاکانش باشد، شرک ورزیده است.

کافرانی که آیات الهی را منکر می شوند، افرادی شوم هستند که نامه اعمالشان در قیامت به دست چپشان داده می شود. این امر نشان دهنده تهی بودن دست آنها از حسنات و سیاه بودن نامه اعمالشان از سیئات است. «شوم» در اینجا به معنای نامیمون و بدبخت است و اشاره به این دارد که این افراد نه تنها برای خود بدبختی به بار می آورند، بلکه برای جامعه نیز مایه بدبختی هستند. در واقع کفر به آیات الهی منجر به دوری از هدایت الهی، انجام اعمال ناشایست و در نهایت، شومی و بدبختی می شود که در قیامت با دریافت نامه اعمال به دست چپ نمایان می شود.^۱

^۱ . مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۲۷، ص ۳۴.

نتایج

نتایج تحقیق حاضر با عنوان «معیارهای شناخت اصحاب مشئمه با تکیه بر سوره واقعه و بلد» عبارتند از:

اصحاب المشئمه، یا یاران دست چپ، گروهی هستند که در قرآن به عنوان نمادی از شقاوت و عذاب اخروی معرفی شده‌اند. این گروه، در مقابل اصحاب المیمنه (یاران دست راست)، با انتخاب آگاهانه مسیر کفر، گناه و دوری از هدایت الهی، سرنوشتی ناگوار را برای خود رقم می‌زنند. قرآن کریم معیارهای شناخت این گروه را در سوره واقعه و بلد مورد بررسی قرار داده است. مهمترین معیار شناخت اصحاب مشئمه در سوره واقعه عبارتند از:

- ظالمان کور دل : کوری دل یا کوردلی به معنای ناتوانی در درک حقایق و حقیقت‌های الهی ناشی از غفلت، گناه و پیروی از هوس‌هاست که به طور مستقیم بر روح و عقل انسان اثر گذاشته و او را از هدایت و سعادت دور می‌کند. این مفهوم به روشنی با ویژگی‌های اصحاب مشئمه ارتباط دارد، زیرا آنان به دلیل اصرار بر گناهان کبیره و عدم تمایل به توبه، در حالت کوردلی قرار دارند و از درک آیات الهی و حقیقت‌های دینی ناتوانند. این غفلت و کوری دل باعث می‌شود که آنان در زمره بدبختان و شوم‌ترین انسان‌ها قرار گیرند و در روز قیامت با پیامدهای سنگینی از گناهان خود مواجه شوند.

- مترفین : در قرآن کریم، وفور نعمت به خودی خود مذموم نیست، بلکه نحوه مواجهه و بهره‌برداری از آن است که اهمیت دارد. اصحاب مشئمه، به عنوان نمونه‌ای از انحراف در استفاده از نعمت‌ها، غرق در ناز و تنعم شده و از یاد خدا غافل می‌شوند که مترفین نامیده شدند. این گروه، به جای شکرگزاری و استفاده از نعمت‌ها در مسیر خیر و صلاح، به ارضای بی‌رویه شهوات و خواسته‌های نفسانی روی آورده و از مسئولیت‌های معنوی و اجتماعی خود غافل می‌شوند.

- اصرار بر گناهان کبیره: اصرار بر گناه، در منظر اسلام، صرفاً تکرار یک عمل ناشایست نیست، بلکه نوعی تصلب روحی و تثبیت اراده بر خلاف اراده الهی است. این پافشاری، ناشی از ضعف عقل و غلبه شهوات، منجر به سبک شمردن اوامر الهی و بی‌اعتنایی به حریم قدسی او می‌شود. قرآن کریم،

با معرفی اصحاب مشئمه به عنوان کسانی که بر گناهان بزرگ اصرار می‌ورزند (وَكَانُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْجَنِّثِ الْعَظِيمِ)، نشان می‌دهد که این تداوم گناه، مانع از بازگشت و توبه شده و فرد را در مسیر دوری از رحمت الهی و قرار گرفتن در زمره دوزخیان تثبیت می‌کند.

-انکار معاد: انکار معاد، ریشه در عدم درک صحیح از قدرت الهی و غفلت از نشانه‌های حیات مجدد در طبیعت دارد. اصحاب شمال، با طرح شبهاتی نظیر بازگشت به حیات پس از مرگ و تبدیل شدن به خاک و استخوان، در واقع محدودیت درک خود را به قدرت نامحدود خداوند تعمیم می‌دهند. این انکار، نه تنها ناشی از ضعف استدلال، بلکه ریشه در تمایل به رهایی از مسئولیت‌های اخلاقی و توجیه لذت‌جویی‌های دنیوی دارد.

مهمترین معیارهای شناخت اصحاب مشئمه در سوره بلد نیز عبارتند از:

-کفر به آیات خدا: کفر به آیات الهی به عنوان یکی از ویژگی‌های بارز اصحاب مشئمه، نه تنها به معنای انکار وجود خداوند و رسالت پیامبران است، بلکه به عدم پذیرش و بی‌اعتنایی به حقیقت‌های الهی و آموزه‌های دینی نیز اشاره دارد. این کفر به خلق و خو و رفتار فرد آسیب می‌زند و او را به نهادینه کردن اعمال ناشایست و گمراه‌کننده رهنمون می‌سازد، که در نتیجه، زندگی دنیوی و اخروی او را به تباهی می‌کشاند. قرآن کریم این گروه را به عنوان «ناخجستان شوم» معرفی کرده و اذعان می‌کند که این افراد با کفر خود به آیات خدا، نه تنها از هدایت الهی دور می‌شوند، بلکه دست‌آوردی سیاه و خالی از حسنات در روز قیامت خواهند داشت.

منابع

- قرآن کریم
- ۱. الآمدی، عبدالواحد، **غرر الحکم و درر الکلم**، تحقیق السید مهدی الرجائی، بی چا، قم: مؤسسه دار الکتاب الاسلامی، ۱۴۲۹ه.ق.
- ۲. حر عاملی، محمد بن حسن، **وسائل الشیعه**، تصحیح سید محمدرضا حسینی جلالی، قم: مؤسسه آل البيت(ع)، بی چا، ۱۴۱۶ ه.ق.
- ۳. خمینی، روح الله، **تقریرات فلسفه امام خمینی**، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ اول، ۱۳۸۱ه.ش.
- ۴. دستغیب، عبدالحسین؛ **گناهان کبیره**، تهران: دفتر انتشارات اسلامی، چاپ شانزدهم، ۱۳۸۲ه.ش.
- ۵. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، **معارف اسلامی**، قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، بی چا، ۱۳۶۰ه.ش.
- ۶. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، **المفردات فی غریب القرآن**، تهران: مرتضوی، چاپ چهارم، ۱۳۸۸ه.ش.
- ۷. رضایی اصفهانی، محمدعلی، **تفسیر قرآن مهر**، قم: پژوهشهای تفسیر و علوم قرآن، چاپ ۱، ۱۳۸۷ ه.ش.
- ۸. سبحانی، جعفر، **الإیمان والکفر فی الکتاب و السنه**، تهران: موسسه تعلیماتی و تحقیقاتی امام صادق (ع)، بی چا، ۱۳۷۴ه.ش.
- ۹. _____، **منشور جاوید**، تهران: امام صادق، چاپ اول، ۱۳۸۴ه.ش.
- ۱۰. سید مرتضی، علی بن حسین، **رسائل الشریف المرتضی**، قم: دار القرآن الکریم، بی چا، ۱۴۰۵ ه.ق.

۱۱. صدرالدین شیرازی، محمد بن ابراهیم، **تفسیر القرآن الکریم**، تهران: نشر ما، چاپ اول، ۱۳۸۸ ه.ش.
۱۲. طباطبائی، سید محمدحسین، **ترجمه تفسیر المیزان**، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ: ۵، ۱۳۷۴ ه.ش.
۱۳. طبرسی، فضل بن حسن، **مجمع البیان فی تفسیر القرآن**، تحقیق سیدهاشم رسولی محلاتی و سیدفضل الله یزدی، تهران: ناصر خسرو، چاپ سوم، ۱۳۷۲ ه.ش.
۱۴. طبرسی، فضل بن حسن، **ترجمه تفسیر مجمع البیان**، تهران: فراهانی، چاپ اول، بی تا.
۱۵. عروسی حویزی، عبد علی بن جمعه، **تفسیر نورالثقلین**، قم: اسماعیلیان، چاپ پنجم، ۱۳۷۴ ه.ش.
۱۶. قرشی بنابی، علی اکبر، **قاموس قرآن**، قم: دارالکتب الاسلامیه، چاپ سیزدهم، ۱۳۷۸ ه.ش. مصطفوی، حسن، **التحقیق فی کلمات القرآن الکریم**، تهران: وزارت ارشاد، بی جا، ۱۴۱۶ ه.ق.
۱۷. کلینی، محمد بن یعقوب، **الکافی**، تصحیح علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتب الاسلامیه، بی جا، ۱۴۰۷ ه.ق.
۱۸. مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی، **دانشنامه بزرگ**، تهران: مرکز دایره المعارف بزرگ اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۳ ه.ش.
۱۹. مصباح یزدی، محمد تقی، **آموزش عقاید**، قم: شرکت چاپ و نشر بین الملل، چاپ سیزدهم، ۱۳۸۳ ه.ش.
۲۰. مکارم شیرازی، ناصر، **پیام امام امیرالمومنین (علیه السلام) پیام قرآن**، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ ۹، ۱۳۸۶ ه.ش.
۲۱. _____، **تفسیر نمونه**، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۵۳ ه.ش.